

stuna 1937 om „rätten att få suppa sig full“, om nytårs- og ungdomsuro-lighederne i Malmø 1946/47, om en strejke blandt rengøringsdamer i Borlänge 1974-75, kampen for at stoppe vandkraftværket i Sölvbacka strömmar 1972-79 og striden om brandstationen i Jönköping 1982 for at slutte med en husbesætteraktion på Ringgatan i Malmø 1990, der var inspireret af den samtidige danske BZ-bevægelse. Alle disse mindre lokale aktioner og konflikter, der isoleret set kan forekomme ubetydelige, afslører imidlertid grundlæggende magt- og beslutnings-strukturer i det svenske samfund, hvad der ikke mindst skyldes, at undersøgelserne af dem er godt skrevet og bygger på solide kildestudier.

Som forfatterne til det indledende kapitel er inde på, bør de mikro-historiske studier suppleres med kvantitative makrohistoriske undersøgelser af konfliktudviklingen i det svenske samfund. Kun derigennem vil man nå til en dybere forståelse af, hvilken rolle sociale og politiske konflikter og dermed „politik underifrån“ indtager i det svenske samfund til forskellige tider. Men grænsen sættes ikke kun ved det svenske samfund, for sammen med norske, finske og danske historikere og samfundsforskere har man under overskriften „politik underifrån“ stiftet et forskernetværk til fremme af studiet af politiske konflikter, sociale bevægelser og civilsamfund. Netværket, hvori jeg selv deltager, er åbent for alle historikere og samfundsforskere, afholder seminarer i de nordiske lande, driver forskellige forskningsprojekter og udgiver antologier på nordiske og engelske forlag.

Flemming Mikkelsen

| PER HÖJEBERG: *Utmaningarna mot demokratins skola. Den svenska lärarkåren, nazismen och sovjetkommunismen 1933-1945*, Lunds universitet, Historiska institutionen, Studia Historica Lundensia, volym 22, Lund 2016, 232 s., 297 SEK.

Per Höjeberts svenske doktorafhandling analyserer den svenske lærerstands syn på henholdsvis det nazistiske (tyske) og det sovjetiske system og i særlig grad de to systemers skoleopfattelser og skolesystemer. Studiet bygger videre på samme forfatters licentiatafhandling om svenske læreres syn på det nazistiske Tyskland og dets skolesystem (*Utmanad av ondskan: Den svenska lärerkåren och nazismen 1933-1945*, Lunds universitet, Lund 2011). Det nye studie indeholder foruden de svenske læreres syn på nazismen også en kort analyse af synet på sovjetkommunismen og den sovjetiske skole samt en komparation mellem de to analyser. Höjeberts udgangspunkt er, at lærerstanden som helhed har et udgangspunkt i synet på de to autoritære systemer, der udspringer af, at den svenske skole ses som et entydigt udtryk for det de-

mokratiske system og i et lidt bredere perspektiv har været afgørende for det svenske demokratis fremme og udvikling. Derfor ses både nazisme og sovjetkommunisme og de to skolesystemer, der knytter sig til disse ideologier, som udtryk for en udfordring af det svenske demokrati og af den svenske skole, om end udfordringen fra nazismen og Tyskland står klart stærkere i fremstillingen end udfordringen fra sovjetkommunismen.

I dele af svensk litteratur, i film og i en række selvbiografier af bl.a. Ingmar Bergman, Kjell-Olof Feldt og Per Wästberg har især gymnasielærerne (läroverkslärarne) i denne periode stået for en autoritær og til dels pro-fascistisk tilgang. Höjeberg kan ikke tilslutte sig dette billede på et generelt plan, og han ser disse opfattelser som udtryk for en moraliserende og politiserende historiebrug, der blev etableret i 1970'erne, og som siden ikke er blevet modsagt effektivt. Der var ifølge Höjeberg ikke en større accept af nazismen i lærerkredse end blandt mange andre samfundsgrupper. Her kan der henvises til, at en række fremstillinger har peget på, at elementer i det nazistiske system og tysk politik og dermed nazismens og fascismens udbredelse i Sverige i perioden 1933-45 primært har været fremmet af officerer, visse grupper af intellektuelle og talsmænd for dele af overklassen. Til gengæld står det ikke klart i afhandlingen, i hvilket omfang lærerstandens tilslutning til (og afstandtagen fra) det sovjetiske system adskiller sig fra andre svenske samfunds- og erhvervsgrupper.

Lærernes ideologiske og organisatoriske placering har været behandlet i den svenske uddannelseslitteratur og her med et markant skel mellem folkeskolelærere og gymnasielærere. Den første gruppe var domineret af venstreliberale og socialdemokratiske røster og af klare fortalere for udviklingen af svensk demokrati gennem skolens udvikling. Lærernes professionelle identitet ses som afgørende for deres syn på de to systemer, og den var ifølge Höjeberg præget af nyhumanisme og medborgerånd, og dertil kom, at mange og især kvindelige lærere var engageret i fredssagen. Alene på den baggrund var lærerne for en stor dels vedkommende kollektivt og individuelt antinazistiske. Gymnasielærerne havde på grundlag af deres akademiske og kulturkonservative tilknytning en bredere accept af en pro-tysk orientering, der byggede på bl.a. deres forhold til den tyske dannelsesstradition, der i vid udstrækning kan dateres til før 1. Verdenskrig. De udgjorde dog en minoritet af den samlede lærergruppe, og kun et mindre antal af dem var nazistisk organiserede, og Höjeberg betoner, at der hyppigt var tale om protofascistiske og nationalistisk orienterede synspunkter.

For et forholdsvis betydeligt antal lærere blev sovjetkommunismen i det meste af denne periode set som en efterstræbelsesværdig utopi

om end som regel ikke som en erstatning for det svenske demokrati. Mange folkeskolelærere arbejdede for en reformorienteret modernisering af den svenske skole, og det var også på den baggrund, at mange så med forståelse på Sovjetunionen og det billede af den sovjetiske skole, der blev formidlet i skolekredse, selv om der ikke blev markeret en klar tilslutning til marxistisk ideologi, hvad der heller ikke ville være nemt at finde i det systemtilknyttede kildemateriale, som er blevet anvendt. Højeberg bygger primært på artikler i faglige og pædagogiske lærertidsskrifter og primært dem, der var udgivet af de fire største lærerorganisationer opdelt efter skoleform og efter køn. Han betoner, at organisationerne i langt højere grad tog nazismen og den tyske skole op til behandling end sovjetkommunismen, dels fordi forbindelserne til Tyskland var mere omfattende end til Sovjetunionen, dels fordi nazismen, som den blev formidlet i Sverige, i højere grad var i uoverensstemmelse med de klare individualistiske, humanistiske og demokratiske idealer i den svenske skole end en ofte udbredt formidling af træk i den sovjetiske skoles teori, som den idealiseret blev formidlet af den amerikanske reformpædagog John Dewey og hans ideal om arbejderskolen. Derfor var der blandt svenske lærere i det mindste en tavshedskultur i forholdet til Sovjetunionen.

I sin nazismeanalyse har Højeberg valgt nedslagspunkterne 1933, 1936, 1938, 1939, 1942 og 1945, og her betoner han, at der perioden igennem var en forholdsvis beskedent tilslutning til det nazistiske system, men at den afgørende bevidste afstandtagen fra det nazistiske Tyskland blandt især folkeskolelærere skete i løbet af 1942 med udgangspunkt i nazificeringen af den norske skole, hvor et betydeligt antal norske lærere blev deporteret til tvangsarbejde i Nordnorge. I forhold til sovjetsystemet anvendes hele tidsskriftsmaterialet uanset år. De svenske lærersynspunkter på nazismen er ikke voldsomt forskellige fra tilsvarende danske inden besættelsen. Allerede i 1933 hed det i svenske tidsskrifter, at det „snart er umuligt at opretholde kontakter med Tyskland, uden at det var nazister, man samarbejdede med“, og det kan afspejle tilsvarende danske synspunkter indtil besættelsen. Fra den 9. april 1940 var danske lærere og danske undervisningsinstitutioner præget af nationale, tykkritiske og antinazistiske synspunkter, der afspejler besættelsens og stormagtskrigens vilkår, hvor noget tilsvarende først senere er synligt i Sverige.

I lærertidsskrifternes billede af Sovjetunionen indtager rejsebeskrivelser en central rolle. Her forklares den positive opfattelse af Sovjetunionen på trods af samtidige vilkår, der også var præget af hungersnød, omfattende deportationer og udrensninger, og som ikke var ukendte for de iagttagere, der læste bredt. Rejseberetningerne var skrevet ud fra forventninger og utopiske idealer, der afspejlede en kog-

nitiv dissonans. Man ønskede at finde noget bestemt, og så fandt man det, uanset hvad man kunne se. Lærernes udbredte reformtilgang til den svenske skole førte til, at der blev ledt efter udenlandske forbilleder, og en betydelig gruppe fandt dem i den sovjetiske skole. De markante reformtilhængere, der blev udvalgt til studierejser til Sovjetunionen, mødte derfor rejsens iagttagelser og oplevelser med positive forventninger, der virkede styrende på, hvad de formidlede i deres rejseartikler. Derfor blev oplysninger eller iagttagelser om sult, undertrykkelse eller lidelse ignoreret, eller de blev forklaret med eksterne forhold. De besøgende blev vist rundt på udvalgte idealskoler, hvor der blev formidlet et utopisk og modernistisk billede af børneopdragelse og undervisning. Rejsedeltagerne var reformorienterede, men sjældent medlemmer af den fåtallige kommunistiske lærergruppe, der dog ikke blev udskilt eller presset ud af de ledende organer i de fire dominerende lærerorganisationer i modsætning til, hvad der senere skete med en del nazistiske repræsentanter og blandt en del andre faglige grupper.

I relativt beskedent omfang anvendes der i afhandlingen personlige vurderinger gennem breve og dagbøger, og derfor er det mindre tydeligt, hvor bredt og dybt Sovjetbilledet er blandt de svenske lærere. En enkelt grundig og kritisk faglig analyse af Sovjetskolen i et lærertidsskrift i 1945 ses som en begyndende generel kritisk vurdering allerede i 1945, hvad der dog ikke støttes af andet materiale. De faglige lærerforeninger er således næppe i alle tilfælde dækkende for menige læreres opfattelser. På nogle områder er der en selvpåtaget neutralitet, der nogenlunde svarer til, hvad regeringen og de største politiske partier står for, især i forhold til synet på nazisme og Tyskland og i den sidste fase af krigen tilsvarende vedrørende forholdet til Sovjetunionen og Sovjetkommunismen. Det er klart, at et fagligt lærertidsskrift må tage de voldsomme indgreb mod de norske lærere i 1942 op i deres tidsskrifter, men der er næppe stor sikkerhed for, om ikke mere brede forandringer i synet på Hitler-Tyskland er sket noget før eller senere.

Per Højebergs afhandling om svenske læreres syn på de totalitære stater og deres skolesystemer er vigtig, fordi den tager forholdet til både det nazistiske Tyskland og sovjetkommunismen op til behandling og gennemfører en komparation, der bygger på solide begreber og overvejelser. Det er dog tydeligt, at forholdet til nazismen står langt stærkere end forholdet til Sovjetunionen og sovjetkommunismen. Der er et fyldigere kildemateriale at trække på i det svenske forhold til Tyskland, men Højeberg er også nået længere, når han har taget forholdet til nazismen op både i licentiatafhandlingen og i disputatsen, og at han nu har en mere analytisk tilgang, afspejles alene, når der i

titlen i den første indgår „Utmanad av ondskan“, mens det i den anden afhandling hedder: „Utmaningarne mot demokratiens skola“.

I Per Höjebergs disputats mangler der fortsat væsentlige elementer i analysen af svenske læreres forhold til kommunismen og til Sovjetunionen, hvor også tiden før 1933 og tiden efter 1945 med fordel kunne have været inddraget. At forholdet til modernitet spiller en betydelig rolle, har Per Höjeberg demonstreret i sin analyse af svenske læreres forhold til Sovjetkommunismen, og i en dansk sammenhæng har Morten Thing tilsvarende vist i sin over 20 år gamle analyse af danske intellektuelles forhold til Sovjetunionen og det danske kommunistparti (*Kommunismens kultur* (1993)), at de intellektuelle og kunstnerne i denne periode så sig som forkyndere af en kunstnerisk avantgarde og modernitet ved at tilslutte sig kommunismen, og samtidig at avantgarde og modernitet har ført dem til kommunismen. Det samme er tilfældet for et antal toneangivende lærere i denne periode som bl.a. Inger Merete Nordentoft, der så tilslutning til kommunismen som et genuint udtryk for modernitet og dermed for demokratisering af den danske skole, der herigennem blev placeret som „kæmpende humanisme“, uanset at kognitiv dissonans også i disse tilfælde gjorde sig gældende.

Palle Roslyng-Jensen

| Joakim Glaser: *Fotboll från Mielke till Merkel. Kontinuitet, brott och förändring i supporterkultur i östra Tyskland*, Arx Förlag, Malmö 2015, 384 s., 230 SEK.

Med *Fotboll från Mielke till Merkel* nuancerer den tyskfødte svenske historiker Joakim Glaser den velkendte fortælling om Tysklands genforening som et gennemgribende og endeligt brud med det østtyske samfund i DDR. Glaser opregner både kontinuitet, brud og forandring, og fodbolden viser sig i bogens diskussioner af udviklingen inden for østtysk fodbolds fankultur siden 1965 til i dag at kunne rumme det hele.

Kildegrundlaget for Glasers undersøgelse er en række interviews med og deltagende observationer af østtyske fodboldfans på og uden for stadion, hvor han spørger om deres oplevelse af ændringerne i deres klubber og østtysk fodbold. Interviewpersonerne er fordelt på fire klubber (1. FC Union Berlin, Berlin FC Dynamo (BFC Dynamo), FC Erzgebirge Aue og 1. FC Magdeburg). Glaser giver udtryk for, at det har været svært at finde villige interviewpersoner, men materialet efterlader indtrykket af et sammenhængende billede af østtysk fodbold. Især deltagelsen fra både 1. FC Union Berlin og BFC Dynamo åbner for en interessant diskussion af kontinuitet og brud i forbindelse med